

Humboldt eta historia: filosofia baten bila

(Humboldt and history: in search for a philosophy)

Azurmendi, Joxe

UPV/EHU. Filosofiaren eta Hezkuntza-Zientzien Fak.
Tolosa hirib., 70. 20018 Donostia

BIBLID [0212-7016 (2003), 48: 1; 143-161]

Frantses Iraultzaren ikuskizunak historiaren filosofia baten beharra planteatzen dio Humboldt-i: zer da historia? nahierara erabil daiteke edo haren "berezko" bilakabidea errespetatu beharra dago? Historiaren filosofiaren azken xedea etiko-politikoa da; eta bilakaera historikoa gobernatzen duten "berezko legeak" eta giza banakoak horretan duen lekua ezagutzea, haren helburua.

Giltza-Hitzak: Humboldt. Lege historikoak. Iraultza edo eboluzioa. Historiaren filosofia. Zientzia historikoa.

El espectáculo de la Revolución Francesa plantea a Humboldt la necesidad de una filosofía de la historia: ¿qué es la historia, es arbitrariamente manipulable o debe ser respetado su curso "natural"? El último fin de la filosofía de la historia es ético-político; su objeto el conocimiento de las "leyes naturales" que rigen el devenir histórico y el lugar del individuo en él.

Palabras Clave: Humboldt. Leyes históricas. Revolución o evolución. Filosofía de la historia. Ciencia histórica.

Le spectacle de la Révolution Française suggère à Humboldt la nécessité d'une philosophie de l'histoire: Qu'est-ce que l'histoire? Est-elle manipulée arbitrairement ou doit-on respecter son cours "naturel"? Le dernier objectif de la philosophie de l'histoire est éthico-politique; son but, la connaissance des "lois naturelles" qui régissent le devenir historique et la place qu'elle réserve à l'individu.

Mots Clés: Humboldt. Lois historiques. Révolution ou évolution. Philosophie de l'histoire. Science historique.

Wilhelm von Humboldt Euskal Herria arakaten, 1801.
Wilhelm von Humboldt investiga en Vasconia, 1801.
Wilhelm von Humboldts untersuchungen im Baskenland, 1801.

Zuzenki historigintzari buruzko Humboldtten testu bat bakarra dago berak bere bizitzan argitaratu emana, eta legitimoki haren historiaren filosofiatzat har genezakeena hortaz: "Historia idazlearen egitekoaz", Jakintzetako Erret Akademia Prusiarrean konferentzia akademiko gisa 1821eko apirilaren 12an irakurri zuena, Akademiaren 1820-1821eko hitzaldien bilduman argitaratua¹. Gainerako testuak, edo zirriborroak edo bere kautako meditazioak dira, bere garaian argitaragabeak ("Giza indarren garapen legeei buruz", 1791; "Munduko historiak gogartea", 1814; "Munduko historiako zergati eragileei buruz gogartea", 1818), edo lan orokorragoen barruan aurkitzen diren atalak ("XVIII. mendea", 1796), edo historigintzari buruz hainbat gogarte barneharitzen duen praktika historiografikoa ("Antzinatearen eta bereziki greziararen ikasketari buruz", 1793; "Latium eta Helas edo antzinate klasikoari buruzko gogoeta", 1805).

Voltairei jarraitu zaion historia-ren filosofia modernoaren hastapenetan aurkitzen gara giza historiari buruzko Humboldtten pentsamenduan. Lessingi ("Gizadiaren hezibidea"), eta batez ere urte batzuk lehentxeagoko Herder eta Kanten arteko auziari jarraiki, Humboldt gazteak bere eritzi propioa osatu gura izan du gai eztabaidatu honetan ere. Erraztasunaren arrazoigatik bakarrik, beste inplikazio sakonagorik gabe, Humboldtten pentsamenduaren eboluzioa, historiari gagozkiola, bi periodotan banatuko dugu, kasik modu itxuragabe batean, XVIII. mendeko testuetan eta XIX.ekoetan biak banatuz. Egiaz Humboldtten pentsamendu historikoa poliki-poliki heldu da², bere interes eta intuizio nagusiak jada lehen eskuizkribuetan presente badaude ere. Lehen periodo horri bilaketarena deituko diogu eta berau soilik izango da lerro hauetan gure gaia.

Francois-Marie Arouet, Voltaire.

1. "Über die Aufgabe des Geschichtschreibers". In: HUMBOLDT, Wilhelm von, *Werke in fünf Bänden*, hg. von Flitner, A. und Giel, K., Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1980, vol. I, "Schriften zur Anthropologie und Geschichte", 585-606 orr. Hemendik aurrera argitalpen honen arabera (WW) aipatuko dira Humboldtten testu guztiak.

2. Ik. QUILLIEN, J., "Introduction". In: HUMBOLDT, W. von, *La tâche de l'historien*, Lille, 1985; 9-12 orr.

Humboldtten lehen gogoeta hauen testuinguruari dagokionez, labur-labur: filosofikoki, Kant eta Herderren arteko polemikaren (1785)³ jarraipenean kokatzen dira; politikoki, Frantziako Iraultzak Alemanian piztu zituen polemiken barruan.

1. “GIZA INDARREN GARAPEN LEGEEI BURUZ”

Historiaren arazoa Humboldtentzat Frantziako Iraultzaren eztabaidarekin hasten da eta esan daiteke harentzat historiaren galdera, hastapenetan, galdera etikoa izan dela funtsean, etikarekin gizon-emakumeon erantzukizun eta jokaera politikoa, publikoa, ulertuz. Iraultzak, kolpe batekin, gizartegintzari orain arteko bilakaera historikoa, mendez mende “naturalki” eratuz joan dena, ezabatu eta ibilera razional berria ezarri nahi izan dio betirako: historiaren lekuan arrazoimena, bilakaeraren ordezkari dekretu lineal eta zuzena goitik behera. Humboldt Iraultzaren lekuko kritikoa izan da, bai berak Parisen ikusi duenagatik, praxian, eta baita filosofikoki proiektu iraultzaileari buruz alde aurrez zituen erreparoenagatik ere⁴. Horrela sortzen da galdera: zer da historia, nola bilakatu da gizartea, zer da zilegi, edo posible, gizartearen eraketan arbitrarioki manipula daitekeena, Iraultzak nahi duen moduan? Arazo hauen meditazio bezala erneak dira, zalantza gabe, “Giza indarren garapen legeei buruz” deritzen apunteak (*Über die Gesetze der Entwicklung der menschlichen Kräfte*, 1791)⁵. Historiaren filosofia bat dago jokoan, metodologia baino gehiago, ikusten denez. Zergatik interesatzen zaigu historia, zer da hori, zer gara geu hor; nola da posible historia anizkun nahasi hori batasun bat bezala ulertzea?

Humboldték historiaren berezkitasuna bilatzen du. Gizakiak behatu eta errespetatu egin behar duen haren natura, historia lotzen duten haren barneko lege haustezinak, helburua. Natura dagoen bezala, historia dago, hor aurrean, gizaki bakoitzagandik menpegabe; eta naturak bere legeak dituen bezala, historiak –pentsatzen du Humboldték– gobernatzen duten berezko legeak ditu. Hasteko –idazten du “Giza indarren garapen legeei buruz” fragmentoan–, historia askotarikitutasuna da. Historiak erakusten digun ikuskizunik ohargarrietako bat, gizakiaren biziera ezberdinen aniztasun miragarria da, inguratzen duen eta berarekin elkar-eraginean dagoen naturaren aniztasunarekin batera.

3. PHILONENKO, A., “Kant et Herder - Une Polémique”. In: ID., *La Théorie kantienne de l'histoire*, Paris, 1986; 125-145 orr.

4. Humboldtten posturan Iraultzarekiko berezi egin behar da: haren jarrera funtsean positiboa da printzipioei buruz (hauen izenean berak erreformak eskatuko/eragingo ditu); negatiboa, ordea, printzipio horien izenean burutu nahi izan den Iraultzari buruz, eta ez Terroreagatik edo bakarrik, baizik Konstituzioari berari buruz ere (honen razionalismo irrazional edo ahistorikotasunagatik). Ik. MENZE, C., “W. von Humboldt und die französische Revolution”. In: *Jahrbuch des freien deutschen Hochstifts*, 1987; 158-193 orr. MUELLER-VOLLMER, K., “The Abstractness of Reason and the Real Life of Individuals and Institutions: Humboldt's Educational Politics and the French Revolution”. In: HOFFMEISTER, G. (arg.), *The French Revolution and the Age of Goethe*, Hildesheim, 1989; 159-179 orr.

5. WW: I, 43-55 orr.

Baina aniztasun hori guztia loturik, baturik ageri da. Historiazaleak iraganeko jendeak bere albokoan alboan kokatu eta erkatzen ditu; haien barnetasuna ulertzen saiatzen da, gaurkoenaren pare; antzinatearen ederraz gozatzen da edo haren jada ez izatearen melankolia sentitzen du; aldi iraganen ongiak eta gaizkiak aztaten ditu, eta nazioen patua aroz aro jarraitzen duela, ez du uzten oharkabe gertakaria bakoitza hurrengo guztiekin lotzen duen lotura⁶. Giza izpituaren izaera da beti orokorra xerkatzea, individuala osotasunean inguraturik hautematea. Hala historilariak osagarri ezberdin sakabanatuak lauki bakar batean biltzen ditu, eta lurraren eta bertoko biztanleen asturu guztien nondik-norako aldagarria bere begietan batasun handi banaezin bat bihurtzen da⁷. Munduan dena aldatzen da. Gizakiarentzat bere agertokia den natura hila bera etengabe aldatuz doa: aitonak zapaldu zuen lurra, ez zen iloba elikatzen duen berau; lurraren barruko harrizko masa bera aldatuz doa agian. Ordea, mugatua den orenen legeari jarraiki, beti aldatuz doan honen guztiaren erdian, etenik gabeko kate baten antzera (“einer ununterbrochenen Kette gleich”), gizakiak belaunaldiak bata besteari jarraiki doaz transmitituz bata besteari zinez betiereko eta betiraunkor bakarra, bere autorearen materia erorkorra gainbizitzen duena: ideien hornidura, aurreko munduak hurrengoari jarauntsian ematen diona. Hari honen bidez historiaren ikertzaile filosofikoak gizadiaren iraultzak segitu ahal ditu, tradizioak hutsik uzten dituen tartekak hipotesiekin bete, iraganalditik oraina ateratzen ikusi, orainalditik geroak nola garatu beharko duen irudikatu, hots, higitze guztiaren *helburu* bat aierutu (“das Ziel”), halatan, edo Ahalmen jakintsu baten gidaritzarekin edota bere naturako lege betierekoen arabera diharduten indar bakanekin *aurre-rapena* (“Fortschritt”) esplikatzen saiatuz. Hala ikusi ohi dugu historia, bere ordenarekin, helburuarekin, mutur guztien lotutasunarekin. Baina zer esan horretaz guztiaz?

Immanuel Kant.

“Gizadiaren pasadizo guztien arteko ehundura nabarmena da, eta jarraiko belaunaldi bakoitzak ez du gauzen bestelako egoerarik aurkitzen, aurrekoek prestatu zutena baino; ez du beste ideiarik jasotzen, haiek asmatu edo eraldatu zituztenak baino”⁸. Munduko edo historiako gorabehera guztien arteko lotura gauza garbia baldin bada (Leibniz eta Kanten tradizioan dagoen Humboldtentzat problemarik planteatzen ez duena), kontu arazotsuagoa da

6. Ib., 44 or.: “(...) so kann ihm der Zusammenhang nicht entgehen, der, bald wirklich, bald scheinbar, jede Begebenheit mit allen folgenden verbindet”.

7. Ib. “Schon der eigenthümlichen Natur des menschlichen Geistes nach, der unaufhörlich das Allgemeine sucht, und das Einzelne in ein Ganzes zusammenzufassen strebt, wird er alle zerstreuten Züge in Ein Gemälde sammeln, und der wechselnde Gang aller Schicksale der Erde und ihrer Bewohner wird in seinen Augen zu Einer grossen, unzertrennbaren Einheit werden”.

8. Ib., 44-45 orr.

“ea gertakari guztien kateapen hau helburu bakar batera ote doan, ala erdietsia izan behar duen helburua, gizaki bakoitzarekin batera desagertzen den lur hone-tatik; ea (kateapen) haren iraupen luzeagoak perfekzio handiagoa erakutsiko duen, ala beti indarren kopuru berdina, gozamenaren maila berdina, irudi beti aldakor, azkengabeki askotarikoetan soilik?”⁹.

Lehen momentutik bertatik Humboldt zalantzati ageri da historiaren filo-sofia ilustratuaren *progresoaren* eta historiaren azken *helburu* razionalaren tesi zentralarekin, Kantentzat ere Herderren aurka fundamentala izango denarekin¹⁰. Garrantzizkoena zalantzen arrazoa ohartzea dugu: Humboldt-ek ez du ikusten nola historiak orohar, gizabanakoaren bizitzarena baino beste-lako helbururik izan dezakeen. Alderantziz, historiaren helmuga guztia, bertan gizabanako bakoitzak bere helburua lortzea besterik ez dela, hein honetan, historiak helburu berezi propiorik ez duela, edo gizabanakoak adina helburu dituela, pentsatzera jotzen du berak. Puntu honetantxe nabaritzen da, hain zuzen, Humboldt-ten etena Ilustrazioarekin, historia unibertsal abstraktu baten orde-z indibiduoaren helburu konkretuak lehenesten direlako. Hala ere etena ez da emango uko soilaren forman, progresoa edo historiaren helburua arbuatze soil-ek, haien zentzuaren barrendiko eraberritzez baizik. Humboldt-ek argi ikusten baitu, progresoaren eta historiaren helburuaren tesi ilustratu-etan azken finean jokoan dagoena, historiaren zentzu etikoa dela. Historian indar eta lege mekaniko itsuak besterik ez badago, libertatea itxuragabeko hitz bat da, zuzenbideaz galdetzeak ez du zentzurik, historia “natura” soil-tara murriz-tu dugu. Horregatik,

“zaila da –aitortzen du Humboldt-ek progresoaren eta historiaren helburuaren kuestioari buruz– gizakiaren bizitzari eta jokaerari dagozkionetan beste galde-rik, interes jasoagoa sortzen duena, egotea; galdera horren erantzunak aldi bere-an gizakiarengan handia, ona eta garrantzizkoa epaitzen dugun guztiaren balioespen zehatza barnebidu beharko luke, eta (...) dena gobernatzen duen patua erakutsi (“das allwaltende Schicksal”)”¹¹.

Giza ekintzen balio eta zentzuaren, moral-tasunaren arazoa, historiaren helburu baten arazoarekin lotu-loturik dago.

Ba al du historiak zentzu bat, helburu bat? Gizakiaren bizitzan baitezpa-dako itaun horri ekin baino lehen, aurretiazko arazoa beste hau da: zer modu dago halako galdera bati erantzun ahal izateko? Problema horren soluzio razionalaren posibilitatea bera da (“die Möglichkeit der Auflösung”), galde-aren izaeragatik beragatik eta giza arazoimenaren naturagatik, lehenengo ara-katu behar dena. Humboldt-ten merezimendua da jada zentzu oso modernoan

9. Ib., 45 or.

10. Ik. CASSIRER, E., *Kant, vida y doctrina*, México, 1978; 268 or.: “Para Kant sólo existe “historia”, en el estricto sentido de este concepto, allí donde consideramos una determinada serie de acaecimientos de tal modo que no vemos en ellos solamente la sucesión en el tiempo de algunos de sus aspectos o su conexión causal, sino que los referimos a la unidad ideal de una “meta” inmanente”. Helmuga hori beti modu kantiano transzendentalean ulerturik noski.

11. WW: I, 45 or.

garbi planteatu izana, natur-zientziei Kantek eman dien fundamentazioaren maneran, giza zientzien fundamentazio filosofiko baten beharra, hots, ehun urte geroago Diltheyk¹² berriro entseiatuko duena: "Arrazoi Historikoaren Kritika" baten premia alegia. Humboldtten ustez, progresoaren eta historiaren helburuaren arazoan erantzun osorik eta betikorik ez dago gizon-emakumeon eskura. Hots, ezetsia da historiaren apriorizko filosofia baten posibilitatea bera, Kanten apriorizko naturaren filosofiaren eran¹³. Suposatuko bagenu ere, hipotesi batean, arrazoimen hutsaren egia bat badugula, historian lege uniforme baten beharra ondorioztatzea ahalduko ligukeena, hala ere, lege horren izaeraz eta ihardueraz ez genuke argitasunik batere izango. Indar egin-korren eta efektuen behaketa, esperientzia alegia, beste maisurik ez da hemen hemen geratzen hortaz ("die Betrachtung der wirkenden Kräfte und ihrer Wirkungen, nur also die Erfahrung")¹⁴. Historiaren filosofia razionalistaren burujopeak oro abandonatuz, bada, Humboldt enpirismoari atxekitzen zaio.

Ez, ordea, natur zientzia enpirikoetako ereduari. Biziki interesgarria da benetan Humboldtten eztabaida natur zientziekin, hauen buruz buru zientzia historikoaren a) posibilitatea, eta b) autonomia oinarritzeko, agian ebazpen gutzit osatu batera iristen ez bada ere azkenean. Gizakiak –dio– inguruko luraren eta zeruetako izar urrunen mogimenduen legeak aurkitu ditu. Baina lege horiek espazioaren eta denboraren handiera eta proportzioen ideia orokorretan eta halaber orokortasunera doan behaketan oinarritzen dira. Historian, alderantziz, kasu indibidualaren ezagutza doiak ("die Kenntnis des Individuums"), ez orokorrak, hurbiltzen gaitu errealitatearen ezagutzara. Zientzia historikorik ez dela posible (indibiduo hutsaren zientziarik ez dago), esan nahi ote du horrek? Ez. Indibiduo bakoitza bera bakarra izan arren, giza indarrak orohar ("indar fisikoak, intelektualak eta moralak")¹⁵, iraun beharrak sortzen dituen giza premiak, hauen asenahiak sortzen dituen isuriak, irrikak, grinak, funtsean berdinak baitira beti. Indarron uniformitate honek, gertakarien kausak haiek diren bezainbatean, efektuen uniformitatea eragiten du. Historiaren zientzia posible da, horrela, natur zientzien aski antzera azken finean: mogimendu historikoari daragioten indarren uniformitateak oinarritu-ko luke.

Bestalde, natur zientzietan ez bezala, historiaren ikertzaileak, kanpoko esperientziaz gain, barnekoaz baliatu ahal izateko abantaila handia dizu, h. d., "edozein izaki bidizunen naturaren baitara aldatzeko ahalmena, hura nola ageri zaigun bakarrik ez, baizik hark bere burua nola sentitzen duen ere erre-

12. DILTHEY, W., *Izpiritu-zientzietarako sarrera. Gizartea eta historiaren estudiorako oinarritapen saiakuntza*, Bilbo, 1995; 27 or. Aipatu ere, Diltheyk bere aitzindari urrietako bat bezala espreski Humboldt aipatzen du, Herderrekin batera (ib., 32), "garabete zientifikoa lortu ez duten ahalegintzat" hartzen baditu ere bionak.

13. WW: I, 46 or.: "Um nun aber hierüber erst zur Gewissheit zu gelangen, dürfen wir uns nicht reiner Vernunftsätze und Schlüsse bedienen".

14. Ib.

15. Ib., 53 or.

presentatzeko”¹⁶. Gizatasuna indar bat da, banako indar ezberdin askotan bereizten dena. Gizakiaren indarrok ezagutu, geure barruko sentimentutik egiten dugu. Beste edozein ezagutzeko, historia ezagutzeko ere, norbere buruaren behaketa da laguntza. Horrela, zakur bat esaterako –edozein animalia–, bere barrutik bezala ezagutu dezakegu. “Nolabait esan, bizidunok ahaideak gara guztiok, eta gainerako edozein bizidunetan ez dugu espero beste ezer aurkitzea, harenak geuk ere sentsazio analogoak dituguna baino”¹⁷. Hau da gizakion kultura eta garai ezberdinak –eta barrutik hain zuzen, natura hila ez bezala– ezagutu ahal izateko aurretiazkoa.

2. EZAGUTZA HISTORIKOAREN MUGAK

Baina historiaren posibilitatea zientzia gisa oinarritu nahi duten gogoeta hauek guztiek azkenean antinomia bikoitz batera daramatela, ohartzen da Humboldt. Alde batetik, historian dena behin gertatzen da, historiako gertakariak ez dira laborategian errepikatzen ahal; ezagutza historikoa, hortaz –naturararenaz bestela– gai edo gertakaria indibidualarena bezala definitzen da: zientziazkotasuna ahalbidetu behar duten indarrak, aldiz, orokorrak eta beti berak izaki, teinka sortzen da indibiduoaren (behingoaren) ezagutza esigentzien eta lege orokorraren (betikoaren) ezagutzaren artean¹⁸. Konfliktu hau gainditzeko barne esperientziak lagundu behar zuen; baina gure barne esperientziak ikusarazten diguna, “indarren” eraginaren konplexutasun ia azkengabea da, une batetik bestera aldakorra. Indarrak berak izango dira berdinak eta iraunkorrak; haien eragin moldea indibiduoan unetik unera ezberdina da.

“Giza indarren naturan nahi den bezain zehatz eta sakonki barneratu izanik ere (...), ezagutza horrek orokorra soilik izan ahal eta izan beharko du. Alabaina ekintzailearen indarren, hauen indibidualitate guztiz zermugatuan, egitura osoaren emaitza da giza ekintza oro, eta gizon-emakume bakar baten ekintza bakar batek nolako iraultzak eragin ahal dituen, historia osoa lekukotasun bizi bat da”¹⁹.

16. Ib., 49 or.: “(...) So vermögen wir doch -unsre Vorstellung sei nun richtig oder nicht- uns gleichsam in die Natur jedes lebendigen Wesens zu versetzen, uns nicht bloss vorzustellen, wie es uns erscheint, sondern auch, wie es wohl sich selbst in sich fühlt”.

17. Ib. “Mit jedem lebendigen Wesen sind wir gleichsam verwandt, und erwarten in ihm nichts, als wovon wir wenigstens analoge Empfindungen haben”.

18. Ik. 54 or.: “(...) dass unsre Kenntniss der wirklichen Welt durch eigne und fremde Erfahrung ebendenselben, aus der Natur unsrer Seelenkräfte entspringenden Mangel hat, Individualitäten der Wirklichkeit in Allgemeinheiten der Ideen zu verwandeln...”

19. Ib., 49 or.: “Wie genau und tief man auch in die Natur der menschlichen Kräfte eingedrungen sein mag, so kann und muss (...) diese Kenntnis nur immer allgemein sein. Nun aber ist jede menschliche Handlung ein Resultat der ganzen Beschaffenheit der Kräfte des Handelnden, in ihrer durchaus bestimmten Individualität, und welche Revolutionen eine einzelne That eines einzelnen Menschen hervorzubringen vermag, davon ist die ganze Geschichte ein lebendiges Zeugnis”.

Wilhelm von Humboldt Euskal Herria arakaten, 1801.

Wilhelm von Humboldt investiga en Vasconia, 1801.

Wilhelm von Humboldts untersuchungen im Baskenland, 1801.

Beraz, bide honek ez duela eramaten helmugara, ematen du.

Erabaki ezin diren puntuen adibidetzat progresoaren eztabaida har genezake. Historia egiten da, eta mende bat iraganekoekin konparatzen da, eta mende bakoitzak bere burua aurrekoak baino aurreratuagoa ikusten du - XVIII. mendeak bereziki hala egiten zuen. Hori gertatzen da –dio Humboldt-ek–, aro bakoitzak indar batzuk partikulazki hobesten eta garatzen dituelako, eta bidezkoa da horietan bera nagusiago agertzea. Gainera ukazina da XVIII. mendeak gizatasunaren garapen hoberako (“zur höheren Bildung des Menschen”) makina bat baliabide asmatu duela eta horien iraupena etorkizunerako modu askotan ziurtatu. Horrela, bada, gehienek, berek ezagutu dutena baino “perfekzio are handiagoaren eta zoriontasun goragoaren” itxaropena dute beren ondorengoentzat. Aitzitik, beste batzuek, iraultzek halako baliabideak, zeharo xahutu ez bada, gutxienez luzarorako ezkutarazi dituzteneko adibide historikoak ailegatzat dituzte. Aurrerapen historikoaren eztabaida guztia, alderdi bakoitzak bere aldera erraz itzul ditzakeen susmo eta egiantzetan bakarrik oinarritzen da (“Vermuthungen und Wahrscheinlichkeiten”); aparte, gainera, erabakitzeke dagoela, gizakiaren perfekzioa eta zoriontasuna benetan baliabideen proportzioan hazten ote diren (Ilustrazioaren baliabideak bezalakoekin bereziki), eta oparotasunak ez ote duen indar oro itotzen, urritasun gorriak itotzen omen duen bezala.

Porrot hau arren, historian ez dagoela arbitrarioki interbenitu nahi izate-rik, gauzen berezko martxa bortxaz aldarazteko; historiak bere-bere ibilgua duela, eta ibilera hori jokoan diren indarren arabera dela, eusten du Humboldt-ek. “So halten doch die menschlichen Kräfte immer einen ihnen eigentümlichen Gang”²⁰. Indarron joera bati eta maila bati, beste maila berdin batek eta joera beste hainbeste zermugatu batek jarraitzen dio, eta ibilgu hau ez asturu ahalguztidunak (“allmächtiges Schicksal”) ez ezerk aldatuko du (alegia, historian ez dago jauzirik, miraririk)²¹, iraultza fisiko bortitzenak ere ez. Giza indarren garapen jakin bat izaten da, iraultzak berak erabakitzen dituen. Berez ditzagun, bada, indarrak berak eta haien garapen lege posibleak. Giza indarrak hain zuzen aski zehazki ezagutu genitzake; beraz, haien mugak ere. Indarron garapenaren asma genitzakeen legeak, aldiz, lortzeko zailak izateaz beste, Humboldt-ek pentsatzen dituen bezala, “ideal-tipikoak” izango dira onenean ere; mundu errealeko gertakariei aplikazio zuzenik ezin izango lukete. Giza indarren garapen bideen azterketak eta ezagutza sakonak, ordea, sekulako onura izan lezake pentsatzen duen edonorentzat, politikoentzat oroz gain.

“Zeren-ta (ezagutza hark), beren helburuen erdiespena ziurtatuko dien baliabideak zehazki erakutsiko dizkiela pretenitzerik ez badauka ere, *ezinezkoa gutiziatzea* [utopia iraultzailea!] *galeraziko die behintzat* (ene azpim.), beren ihardunaren objektutzat hartu zutenarentzat begirunea irakatsiko baitie, eta are abagunea

20. Ib., 51 or.

21. Ib., 54 or.: “Denn selbst das allmächtige Schicksal vermag mit lebendigen Kräften nicht nach seinen Gefallen zu walten”.

eskaini ere egingo baitie beharbada bridak uzteko eskuetatik, eta indar berezkoak jaregiteko askatasunean, haien duin den bakarrean”²².

Ikerketa historikoen xedea eta onura, bada, etiko-politiko da. Kasu honetan, Humboldten momentuko kezka nagusien arabera, iraultzaren bidegabekeria, batetik, eta erreforma liberalen komenentzia, bestetik, erakustea.

3. GIZA ARRAZOIMENAREN LEHIA OROKORRENA

(“das allgemeinste Bestreben der menschlichen Vernunft”)

Gottfried W. Leibniz.

“Wo stehen wir?” – non gaude?, zein periodo bukatu dugu gizadiaren bide neketsu luzean?, mendearen bukaeran berez datozen itaunak dira. Galdera hauen erantzunak garaiaren karakteristika bat eskatzen du (“eine Charakteristika der Zeit”), mendearen karakterizazio historiko bat. Hitz hauekin zabaltzen da 1796ko *Das Achtzehnte Jahrhundert*, bere gaztetatik ilustrazioarekin kritikoa izan den Humboldten testurik ilustratue-na seguru asko²³.

“Giza indarren garapen legeei buruz” fragmentoa lehen saio bat izan da apika “XVIII. Mendea”rentzat planteamenduaren bila²⁴. Baina Humboldt ez dela gustora gelditu saio harekin, ematen du. Nahasia eta iluna da ideien

esposizioa, eta historigintzaren oinarritzapen bezala emaitza inseguruegietan amaitzen da. Problemen aztatze bat da, soluzioen azalpen garbia baino gehiago. “XVIII. Mendea”n aurreneko kapituluak zuzen-zuzen historigintzaren interesa etikoki oinarritzeari eskaintzen zaio: “Gizadiaren beharra noizean behin bere karakterren eraldakuntzen kontu emateko bere buruari”²⁵. Kapitulu honetako Humboldten planteamendua oso direktoa eta razionalista da; espresioan ere nabaria du Kanten inspirazioa (fragmento baztertuan Leibni-

22. Ib., 54-55 orr.: “Denn wenn sie sich auch nicht anmaassen darf, ihnen die Mittel genau anzuzeigen, welche ihnen die Erreichung ihrer Absichten sichern; so wird sie sie doch hindern, nach dem Unmöglichen zu haschen, ihnen Ehrfurcht für dasjenige einflößen, was sie zum Gegenstande ihrer Thätigkeit machten, und sie vielleicht gar veranlassen, die Zügel aus den Händen zu legen, und selbstthätige Kräfte der Freiheit zu übergeben, die allein ihrer würdig ist”.

23. WW: I, 376-505 orr.

24. Ik. Ib., 51 or.: “Man hat (...) den Zustand des jezigen Jahrhunderts mit dem der vorhergehenden verglichen”.

25. Ib., 380 or.: “Allgemeines Bedürfnis der Menschheit sich von Zeit zu Zeit von den Umwandlungen ihres Charakters Rechenschaft zu geben”.

zen monadologiarena zuen bezala; hemen ere Leibnizek fundamentala izaten segitzen du ordea), azalpena bera dedukzio transzendentalaren tankerako lineala, saio hutsegineko bihurrituak gabe. Bere programaren laburbilduma moduko eskema honekin hasten da:

- “ • Gizadia osotasun handi bat bezala begiets daiteke,
 - haren menbru indibidualak, bakoitza bere indar ezberdinen garapen planifikatuaren bitartez,
 - helburu komun batera hurbiltzen baitira.
- Ideia horren arabera jokatzeko gizakiari bere arrazoimenak ezartzen dio
 - bere egintzetan armonia gorena lortzeko eta nonahi menturazkoa saihesteko.
- Arrazoimenaren esijentzia hori betetzeko, noizean behin orientatu egin behar dugu gure bidean.
- Hortik hara eratortzen da, bizi garen aroaren karakteristika bat egiteko beharra”²⁶.

Humboldten asmoa XVIII. Mendearen karakteristika egitea baita, lehenengo kapituluak, hamairu ataltxo zenbakitutan, aurretiko oinarritapen eta justifikazio tesi hauek banatuko ditu. Segi dezagun haren argudiaketa.

Gizakia izaki arrazoimenduna da. Arrazoimenaren lehia orokorra, ezartzen du Humboldtek axioma gisa, menturazkoaren ezabaketa da. Bai nahimenaren erresuman, bai naturarenean. Zerbait rasionalki ulertzea, haren rasionalki nahitaez halaxe izan beharra ulertzea da. Arrazoimenak, den edozeren izatea, halaxe izan beharra bezala izan (uler) dadila, eskatzen du beti. Nahimenaren erresuman gertatzen den guztiak, “printzipio tinkoetatik” (“aus festen Grundsätzen”) eratorria behar du; naturaren erresuman hautematen den guztiak, kausa garbi ezagunetatik nahitaezko legeen arabera jarraikia izan behar du. Etikoki, gizon-emakumeak egiten duen orok, rasionalki huraxe egin beharra zegoelako, izan behar du eginga, ez zerako zeragatik edo apetaz. Natur-zientifikoki, halaber, zernahiren esplikazioak haren beharrezkotasun rasionalkiaren esplikazioa izan behar du. Kontingentzia, ez naturan eta ez giza egintzetan, toleratzen ahal du arrazoimenak.

“Horregatik gizakiaren perfekzioaren etenik gabeko aurrerapena arrazoimenaren iharduna medio, frogatzerik ez dagoen eta ukatzea zilegi ez den bi esaldiren onarpenaren gainean datza. Gure egintza guzti-guztiak, niminoena bazterteke, soil gure arrazoimenaren printzipioetatik menpekoak egin daitezke gure nahimenaren indarrez; eta naturako fenomeno oro, salbuespenik gabe, lagun egiten dioten edo aurretik doazkion ingurumarietatik nahitaezko legeen arabera azaldu daiteke”²⁷.

26. Ib.

27. Ib., 381 or.: “Daher beruht der ununterbrochene Fortschritt der Vollkommenheit des Menschen durch die Thätigkeit seiner Vernunft auf der Annahme zweier Sätze, die nie bewiesen

... .

Bi esaldiotako bat ezets dezanak, gizakiari bere tasun esentzietako bat ukatuko dio, muga arbitrarioak ezarriz dela haren moralaren zindotasunari, dela haren ezagutzen azkengabetasunari. Kontingentzia nagusi dela dirudien edonon, arrazoimenak –Humboldték hemen oso xehe ñabartuz esaten duen legez– kontingentzia ezin ukatuko du, baina ezinago presuposatuko du: gaintitzen ahaleginduko da. Honek, printzipio orokor bezala, berdin balio behar du natur zientzietan hala giza (izpiritu) zientzietan.

Konparatzen bada testu hau “Giza indarren garapen legeei buruz”ko argudiaketa korapilotsuarekin, harritzekoa da, han etengabe kuestionatzen zuen hainbat kontzeptu, zein eskrupulo gutxiarekin ailegatzen duen orain: gizakiaren identifikazioa izaki arrazoimenduna izatearekin, arrazoimena bera modu logiko-deduktiboan ulertzea (ez hermeneutikoan), historia progresu azkengabe gisa bururatzea, gizakiaren perfektionatzea historian (gizabanakoa-aren aipamenik ez) arrazoimenari eskerrak, perfektionatze morala inklusibe. Razionalismo naiboenean bezalaxe Humboldt esateraino doa: “Zenbat jasoa-goa gizakiaren hezkuntza morala, hainbat gutxiago egongo da menturazkorik haren egintzetan”²⁸. Arazo gehiagorekin nahastu gabe nahi du Humboldték oraingoan bere ideia nagusia –historiaren interesaren arrazoi etikoa– zuzen-zuzen planteatu.

Ordea, zinez giza egintzetan zerbait nabarmena bada, haien kontingentzia da. Behatzaileak alferrik bilatzen du historian gida-hari bat, laster etsiko du mataza honetan ordena bat aurkitzeko asmoan. Zer froga dago, historia inora doanik? Nola dakigu, progreso famatu horrek gizadiaren goitizera darabala eta ez hondamenera? Giza gogoia edo apeta librea da (“die Willkühr menschlicher Laune”), eta kasu konkretu batean alde batera ala bestera joko duen, daragiten gorabeherak, edonolakoak izan litezke, ez baitago igartzetik haiek, hots, ez baitago mentura baztertzetik.

“Batez ere arrazoi honengatik da hain gaitza gizadiaren historian hurrenkera bat aurkitzea, eta horregatik erortzen da beti noraezean, gizadia, bere osoan ere, aurrerapauso uniformeetan helmuga goren eta azkeneko batera hurbiltzen ari dela, esperientziatik erakutsi gura duena”²⁹.

Erabakiorra ez da hori hala ere. Eta bai, kontingentzia gaintitzeko eta lege tinkoak ezartzeko arrazoimenaren aginduak hemen ere balio duela (“das Gebot der Vernunft”).

...

werden können, aber nie geläugnet werden dürfen. Der Inbegriff aller unsrer Handlungen, auch die kleinste nicht ausgenommen, kann durch die Kraft unsers Willens allein von den Grundsätzen unsrer Vernunft abhängig gemacht; und jede Erscheinung in der Natur, ohne Ausnahme, kann nach nothwendigen Gesetzen aus den Umständen erklärt werden, die sie begleiten oder vor ihr vorhergehn”.

28. Ib.: “Je höher die sittliche Ausbildung des Menschen, desto weniger Zufälliges ist in seinen Handlungen...”

29. Ib., 382 or.

Wilhelm von Humboldt Euskal Herria arakaten, 1801.

Wilhelm von Humboldt investiga en Vasconia, 1801.

Wilhelm von Humboldts untersuchungen im Baskenland, 1801.

4. HISTORIAREN IKUSKERA BI

Gizakia –hasten da Humboldt bere ikuspuntuaren oinarritzapen berria finkatzen– inguratzen duen guzti-guztiarekin harremanetan dago, eta bere egintza guztiek eragina dute, handia ala txikia, giza egintzetako punturik urrunenetan ere. Gizakiak ezin du izaki guztiekin lotzen duen lokarria moztu; ezin du bere egintza bakoitzak izadi guztiari daragion bultzada geldiarazi. Edozein gizakiren eragipen zirkulua, uretara botatzen den harriak sortzen dituen uhin zirkulu geroz handiagoen maneran, infinitoa da, nahi ez badu ere (“sein Wirkungskreis ist... unendlich”). Hori horrela, guk, *behatzaile* gisa, ez dugu beste erremediorik, gure begiek duten behagairik bikainena zokoratu edota dibertimendu bat bezala hartu, edo bestela lege batzuk ideatu, giza gertakarien labirinto horretan orientatzeko eskua emango digutenak. *Egintzaile* gisa, aldiz, edo menturaren mentura hutsean dindilizka utzi egintza guztiak ikuspuntu goren harekiko (gizadiaren osotasunean duten eragina alegia), edo onartu, hemen ere helburu tinko bat eta bide jakin bat badagoela, gizadi osoak bereganatu behar duena, bere jokamoldea hari egokitzeko. Behaketa (teoria), gizakiaren pribilejioa da, ez obligazioa; egintza, aldiz (praxia), uztezi-na du, utzi nahi izanda ere (uztea ere egintza baita). Humboldt zuzen ulertzeko guztiz ohargarria da berezketa hau, historiaren interes teorikoa eta praktikoa, hots, etikoa ebakitzen baitu, lehentasuna balio etikoari emanez teorikoaren gainetik: “Daher ist die letztere Rücksicht bei weitem wichtiger, als die erstere”³⁰. Humboldt historiak mintzo denean, bada, honen arabera ulertu beharko dugu, zer historia den edo historian zer den lehen-lehenik hari interesatzen zaiona. Humboldtak berak ohartarazten digu, bi interes edo ikusmoldeen artean konfliktua egon daitekeela: “Orain arte ezagutzen dugun historian lotutasunik eta ordenarik aurkitzen dugun ala ez, gure ezagutzaren-tzat bakarrik interesatzen zaigu. Are, alde zuzenetik emaitzari garrantzia handiago eta arteko gabeagoa emateak, ikerketari kalte egin ere egin diezaiokete”³¹. Alegia, beharbada fenomenoaren ikerketa enpirikoa manipulatu, bortxatu egiten du, hura lege historikoen bilaketa bihurtzeak. Humboldtak ez du lege haien bilaketaren interes teorikoa ukatzen. Zientzia legeak aurkitzea (ezartzea) da. Baina interes horretatik eta horren arrakastatik edo ezetik arras menpegabea da bestea, historiaren ordena (moral, noumeniko) baten interesa.

“Gure egintzetan menturari tokirik ez diezaiogula inon utzi, horretan datza gure moralitasunaren eta gizatasunaren oinarria, eta hemen ezin gara izan ez axo-lagabe eta ez indiferente. Gainera arrazoimenak hemen ez dauka zergatik aurre-na esperientziari aholku eskatu. Gure egintzen printzipioak ezartzen ditueneko paradan, hura ez dago bere burua beste inoren menpean”

– ez dago esperientziak baldintzatua alegia³². Esan nahi baita, moralitasunaren legeak, arrazoimen hutsak a priori diktatzen dituela. Litekeena da, hor-

30. lb., 383 or.

31. lb.

32. lb.

taz, ikerketa enpirikoak, ezagutzen dugun sei mila urte historiako gertakizunetan inolako loturarik eta helburu baterantz joerarik eta ordenarik ez sumatzea (gizakien asmoetan bederen: “zeren-eta ordena ezkutu bat, asmo goitarragoek gidatua, orain arte ere hor baitzegoen ezpairik gabe”)³³; litekeena da sei mila urte horien ahaleginak denak alferrikakoak izanak izatea ere ikuspegi honetatik; beharbada gurea da, kooperazio ohikoago baten bitartez, hautemateko adinako ordena bat sortzera xedaturiko aurreneko belaunaldia. Horrek ez du arrazoimenaren autonomia absolutua ezertan mendentzen.

5. KOOPERAZIOAREN PRINTZPIOA: “DAS HÖCHSTE GEBOT DER VERNUNFT”

Gero, Humboldtten oso modu propioan, apriorizkoa eta enpirikoa de facto bat etorriko dira: gizakiaren historia gizagintza moralaren historia bezala egiaztatzen da ikertzaile filosofikoaren begitan. Guztia guztiarekin harreman-duta dagoelako printzipio metafisikotik (1), guztiaren hoberako guztiarekin kooperatzeko inperatibo etikoa (2) eratortzen da; esperientziak (3), gero, gizadiaren –gizagintzaren, gizatasunaren– aurrerabidea gizakien eta gizataldeen arteko kooperazioak sustatua dela, berresten digu. Azken finean, guztia guztiarekin elkarri laguntzen ari den kosmobisio edo kooperazio unibertsalaren filosofia humboldtarrean, printzipio razionalek eta enpiriak ere kooperatu egiten dute. Giza indarren berariazkoa da elkarren artean kolaboratzea eta laguntzea, elkar indartzea, ez inguru estuan, distantzia handien eta mendeen gainetik ere baizik. Gizaki guztiek, hain ezberdinak direla ere dohainez eta ahalmenez, interes bera dute, helburu berdina dute (“das gleiche Interesse..., dasselbe Ziel”):

“ezer garrantzizkoagorik ez dago, hortaz, beren ahalegin guztien kooperazioa, modu helburuari egoki eta razionalean gidatua baino. Horrela bakarrik ahalbidetzen zaio gure espezieari mailaz maila kulturaren aurreratzea; eta gure begirada gizabanakoaren formazioari (“Ausbildung”) bakarrik zuzendu nahi izanez gero, hori ere berdin-berdin dago haren menpean”³⁴.

Indar arrotzei erantzunez bakarrik hazten baitira indar propioak.

Kooperazioa agindu (edo printzipio) etikoa da eta errealitatea da. Aro bakoitzak, eta bakoitzean klase bakoitzak, bere karakter berezia ditu. “Gizadiaren lauki beteginerako” (“zu dem vollständigen Gemählde der Menschheit”), gizakia osoki ezagutzeko eta bai garatzeko alegia, guzti-guztiak dira beharrezkoak karakter horiek. Gizakia zer den, ezin osoki ezagutu dugu, baina gizakia ez da osoki garatu ere egin, karakter (aro, herri, klase) historiko

33. Ib., 384 or.: “(denn eine versteckte, von höheren Absichten geleitete war gewiss auch bis jetzt schon da”) – ez bedi pentsa horrekin Jainkoaren probidentzia adierazi nahi denik, Naturaren berezko ordena baizik. Horrela, bada, historiak bere asmo propio (ezkutu) bat badu, han diharduten gizaki eta gizataldeen asmoetatik menpegabea: Naturak damaion “asmoa”. Ik. orobat QUILLIEN, J., loc. cit., 36-37 orr.

34. Ib.

horietako bat falta bada, bazterrera uzten bada. Horietako karakter asko elkarri eraginean landu eta garatu da. Europako nazio landuenei (ingelesa, frantsesa, italiarra, alemana), eta horietan beren literatura diferenteei begiratzeari aski da, ikusteko, gustoa, filosofia, etab., ez lirakeela hala goititu izango, garatu dituzten forma literarioen ezberdintasuna eta ugaritasuna gabe. Forma literarioen ugaritasuna bera ez zen garatu izango, bata bestearen imitazioz izan ez balitz. Alabaina, elkar imitatzen eta nola-hala elkarri menturaz laguntzen ibili ordez, denak batera permatu izan balira, bakoitza bere bidetik, helburu komun bakarraren bila, irabazia hagitz aberatsagoa izango zen.

“Berezitasun agiri batek nabarmentzen dituen guztiak ekintza komunerako elkarri eskuak eman diezaiotela, baten bikaintasunek bestearen eskasiak berdin ditzala, eta, hitz batean, gizadiaren menbrua guztiak, garai eta nazio guztietakoek, itun handi bakarrean batuak, giza azpegiaren aniztasun azkengabekoa, zeintzuen bilduma norbanako bakar batean ezinezkoa baita, *sozialki* azalera dezatela, pentsamendu neurgaitza da apika, baina berez ez du deus ezinezkorik, eta gutxiago, eldarnio hutsal bat bezala, serioki aintzat hartua izateko baliogabekoa bihur dezanik deus”³⁵.

Agian “plan baten arabera gizadiaren hezkuntza” hori (“planmässige Erziehung des Menschengeschlechts”), nahi ezta ere Lessing gomutarazten duena, ezin egiaztatu ahal izango da errealtatean, baina izan ere ez da hori kontua. Kontua da ideia gidari gisa (“leitende Idee”) arrazoimenak gizadia bere osoan hezkuntza bide horretan bururatu behar duen ala ez. Eta galdera honen erantzuna baiezkoa bakarrik izan daiteke. Plan baten arabera hezitzen ari den gizadiaren burutapena³⁶ ideia kantiano bat da, hortaz: ideia normatiboa, ez (fenomenoen) deskribatzailea. Gizadia osotasun bizi bat bezala bururatu dugu, non menbrua bakoitzak, oraingoak hala lehenagokokak, inguruan dituen menbrua guztien garapenean eragina duen, beraz, haren erantzukizuna duen; eta inguruko hauen ingurukoena, eta urrunagokoena, espazioan nahiz denboran, azken buruan gizadi osoaren erantzukizuna bakoitzak bere gain hartzen duela. Eta era berean osotasunak bere osagarrien tankera moldatzen duela, Estatuena, klaseena, erakundeena, norbanako bakoitzarenganaino. “Bakoitzaren karakterrak erabakitzen du osotasunak zer ahal duen; baina osotasunaren helburuak eta ekintza komunak seinaltzen dio bakoitzari bere leku unea”³⁷. Ondorioz, arrazoimenaren eskakizuna da bakoitzak bere ekintzaren norabidea gizadi osoaren norabideari egoki-

35. Ib., 386 or.: “Der Gedanke, dass nun auf eine ähnliche Weise alle diejenigen, welche eine entschiedene Eigenthümlichkeit auszeichnet, einander zu gemeinschaftlicher Wirksamkeit die Hände böten, dass die Vorzüge des einen die Mängel des andern ausfüllen, und dass mit Einem Wort alle einzelne Glieder des Menschengeschlechts in allen Zeiten und Nationen, in Einem grossen Bund vereinigt, die unendliche Manigfaltigkeit menschlicher Züge, deren Verbindung in Einem Individuum unmöglich ist, *gesellschaftlich* darstellten, ist zwar allerdings unermesslich, aber er enthält an und für sich nichts Unmögliches, noch weniger etwas, das ihn, als ein leeres Hirngespinnst, einer ernsthaften Betrachtung unwerth machte”.

36. “Die Idee eines allgemeinen und planmässigen Zusammenwirkens der Menschheit, als eines Ganzen” (Ib., 391 or.).

37. Ib., 387 or.

tzea, eta ez izatea bere Estatuko eta garaiko hiritarra bakarrik, munduko hiritarra ere baizik aldi berean³⁸.

Humboldt ez da jada kosmopolita abstraktu bat (ilustratua), bere arrazoimen pribatuarekin harro bere burua munduko hiritarra sentitzen duena, hotza eta indiferentea bere albokoen premia eta eginbehar errealekin. Bizi-jakin-tsuak bere obligazioak gutxi batzuetara eta hurbileko jendeetara mugatzen ditu. “Baina arrazoimenaren agindu goren hark –zehazten du Humboldték– ez du eskatzen, gizakia bere espeziearen aurrerapenerako plan batean arteko-gabeki eta zuzenki hartaraxe zuzenduriko asmoz perma dadila”³⁹. Aitzitik, hala ulerturik, zeregin erraldoi horrek (“non azken helburua ozta-ozta garbi ezagutu ahal baita”⁴⁰, gehitzen du hemen zuhur Humboldték: historiaren edo gizadiaren azken helburuaren ideia gidaria arrazoimenaren suposizio gisa ulertu behar baita), “ergelegia eta mutiriegia begitandu behar luke, birtutearen eta gizadiaren ongizatearen entusiasmo noble eta garbienean ere diskulpa apurrik aurkitzeko”⁴¹. Hitz hauek beste behin erakusten duten bezala, Humboldték esperientzia iraultzailearen diskulparik batere ez du onartzen, ezta Kanten giza natura moralaren agiriaren zentzuan ere⁴². Munduko hiritarraren ideiarekin Humboldték eskatzen duena da, izpiritua gizaki guztien eta indar guztien kooperazioaren ideia sublimatez ase dadila, eta irudimena irudi handi horrekin entusiasmatu, gure ekintzak uneoro printzipio gidari horrekin neurtzeko, “baina gero gure indarren irispidean dagoen barruti murritzean bakarrik ihardun”⁴³. Idealaren eta errealismoaren arteko teinkan bizitzen asmatzea da gizakiaren patua. “Inoiz ezin da gizakiaren ekintza kanpoko halabeharrezkoaren mugetara aski atzera deitu, inoiz ez haren izpiritua muga-gabekoaren eremuetara aski gomitatu”⁴⁴. Utopiara eta iraultzara Humboldték ez du inor deitzen, baina bai gizadi solidario elkarlaguntzaile baten arrazoimenaren idealera inperatibo etiko gisa. Helburu neurrigabeko honen zerbitzuan gerta dakioke gizon-emakumeari bere kalkuluetan engainatua ateratzea; baina “gutxienez ziur egon ahal izango da, bere arrazoimenaren eskakizunak

38. Ib., 387-388 orr.: “Von der Zahl der Forderungen, welche die Vernunft an den moralischen Menschen macht, kann daher auch diejenige nicht ausgeschlossen werden, die Richtung seiner Thätigkeit dem Gange der ganzen Menschheit anzupassen, und nicht bloss ein Bürger seines Staats und seiner Zeit, sondern zugleich auch ein Bürger der Welt zu seyn”.

39. Ib., 388 orr.: “Aber jenes höchste Gebot der Vernunft verlangt nicht, dass der Mensch unmittelbar und mit eigentlich darauf gerichteter Absicht an einem Fortschreitungsplan seines ganzen Geschlechts wirklich arbeiten sollte”.

40. Ib.: “(...) ein so riesenhaftes Untenehmen, bei welchem kaum das letzte Ziel noch deutlich zu erkennen...” Helburua ez garbi, ezin egongo da garbiago, zeintzuk izan behar duten helbi-deak.

41. Ib.

42. KANT, I., *Der Streit der Fakultäten*, Hamburg, 1959; 84 orr.

43. Ib., 388 orr.: “(...) dann aber bloss in dem beschränkten Wirkungskreise thätig seyn, welcher unsern Kräften gewachsen ist”.

44. Ib. “Nie kann man die äussere Thätigkeit des Menschen genug in die Schranken des Nothwendigen zurückrufen, nie seinen Geist genug in das Gebiet der Unendlichkeit einladen”.

bete dituela, eta bere izpirituarentzat giza ezagutza, bere karakterarentzat plan baten araberkotasuna bere jokamoldean, irabazi duela”⁴⁵.

“Hala bada, hemen ere gizon-emakumeari ez zaio besterik eskatzen, gizadia osotasun bat eta bere burua haren atal bat bezala kontsidera dezala baino bere *izpiritan*, ikusmira dezala haren bidea bere *pentsamenduetan*; gero, haatik, bere-bere zidor estuan ibil dadila, apaltasunez, ordea urrats errimez eta hobeki ulertuez”⁴⁶.

6. GIZABANAKOAREN TOKIA

Humboldték gudu egun batekin konparatzen du: jeneralaren proiektua hobeto beteko du bakoitzak, bere zeregin partikularra ezagutzeaz gain, plan orokorraz informatua egonez gero. Gizadiaren ihardun bateratuarekin berdin da. Bakoitzak bete, gudian bakoitzak bere agindua betetzen duen moduan, hemen bakoitzak bere barrenaren eta kanpoko baldintzen agindua beteko du, baina bakoitzak bere zeregina betetzeko izpiritua txit ezberdina izango da, osotasunaren ikuspuntua eduki ala ez.

Honen ondorio interesgarri bat partzialtasunaren, partikularitasunaren defentsa da. Ohikoena unibertsala eta partikularra kontrajartzea izaten da, unibertsalari zabaltasun eta handitasun bezala ederretsiz eta partikularra probintzikeriatzat erdeinatuz. Humboldték, poeta modernoén adibideaz baliatuz (Goethe eta Schiller bere adiskideei erreferituz, hain zuzen, haiek izendatuki aipatzeke), unibertsala beti partikularraren forman ematen dela, partikularraren helburua besterik ez dela, gogoratzen digu. Grekoak maite dituenak, haiengan indar guztien garapenaren armonia miresten du eta gaurko poesian dohain indibidual ezberdinen garapen aldebakarra deitoratzen du. “Aro zoriontsu” hartara itzultzeko gogoia sentitzen du agian.

“Baina bere estreinako aurrerapenetatik giza izpirituaren mailaz-mailako garapena arakatzen badu, aurkituko du, gizakiak beti karakterraren batasunetik, hori irudimenari eta sentimenari bakarrik baitagokio, indar ezberdinen garapen nahitaez aldebakarrari esker ahal izaten duela aitzinatu egiazko betegintasunera arrazoiaren bitartez, eta orduan gure aroari hain maiz leporatzen zaion itxurazko aldebakarkeriaren onuragarria, baina baita neurria ere, ikasiko du”⁴⁷.

Era berean, gizadia eta gizabanakoa –beren interesak, helburuak– ezin kontrajar daitezke. Aitzitik, ezin daitezke ulertu bata bestearekin ez bada.

45. Ib., 385 or.: “(...) so wäre er doch wenigstens gewiss, den Forderungen seiner Vernunft Genüge geleistet, und an Menschenkenntniß für seinen Geist, an Planmässigkeit seiner Handlungsweise für seinen Charakter gewonnen zu haben”.

46. Ib., 389 or.: “Auch hier wird daher von dem Menschen nicht mehr gefodert, als dass er in seinem Geiste die Menschheit als ein Ganzes und sich als einen Theil desselben betrachte, dass er ihren Weg mit seinen *Gedanken* erspähe, dann aber seinen eignen schmalen Fusspfad gleich bescheiden, aber mit festeren und besser verstandenen Schritten wandle”.

47. Ib., 390 or.: “Untersucht er aber die stufenweise Entwicklung des menschlichen Geistes, von seinen ersten Fortschritten an, so wird er finden, dass der Mensch nothwendig immer von der Charaktereinheit, die nur der Einbildungskraft und der Empfindung angehört, durch die

Arrazoimenaren ideia gidariaren arabera, gizakiak, espezie osoarekin batera, helburu baterantz jo behar badu, ezagutu egin behar du (gizadiaren, historiaren) helburua. Hori, berriz, ezin besterik izan daiteke “giza indar guztien formazio goren, zermugatuena eta armonikoena” baizik (“die höchste, bestimmteste und übereinstimmendeste Ausbildung aller menschlichen Kräfte”)⁴⁸. Beraz, gizadi osoaren helburu bati begira kooperatzearen ideiak, espezietik norbanakoetara igortzen du betiere, eta etorkizuneko helburutik oraingoxe obligaziora. Konkretuki: “gizadiaren aurrerapenerako ahaleginak, guztiak fruitugabeak eta kimerikoak izango dira azkenean, gizabanakoen formaziotik abiatzen ez badira; alderantziz, formazio hori erdiesten bada, osotasunaren gainean eragipen hura berez eta propio horretarako asmorik gabe gertatzen da”⁴⁹. Formazioaren ideia bilakatzen da horrela zentrala, historiaren zentzua ere taxutuz⁵⁰; gizadiaren formazioarena, gizabanakoen formazioaz bakarrik burutzen dena hain zuzen.

Eta gizabanakoak, bere karakterren formaziorako, h. d., (a) hura zabalteko, batetik, eta (b) hura bere individualtasunean determinatzeko, bestetik⁵¹, bere izakera ezagutu behar du, eta bere garaia eta garaikideak ezagutu behar ditu orobat, hauekin sakon harremanak baitago bere izatea, beraz, bere formazioa, eta honek haiengan, haiek berarengan bezala duen eragina. Norbere garaiaren tokia historian ezagutu behar da, eta bakoitzak bere tokia norbere garaian.

Historia, horrela, gizadiarentzat bezala gizakiarentzat, maistra etikoa bilakatzen da, historiaren estudioa meditazio bat, norbere buruaren garapideen bilaketan. “Ez gizaki bakoitzak bere bizitza pribatuaren bakarrik, gizadi osoak ere bai bere joaira zabal eta bihurrian, noizean behin gelditu egin behar du, eta *orientatu*”⁵². Kant-en “pentsamenduan orientatzetik”⁵³, historian orientazera etorri gara.

...

einseitige Entwicklung einzelner Kräfte zu den wahren Vollendung durch Vernunft vorzuschreiten vermag, und er wird nun den Nutzen, aber auch das Maass der scheinbaren Einseitigkeit kennen lernen, welche unserm Zeitalter so oft zum Vorwurf gemacht wird”.

48. lb., 392 or.

49. lb. “Jede Bemühung für die Fortschritte des Menschengeschlechts, die nicht von der Ausbildung der Individuen ausginge, würde schlechthin fruchtlos und chimärisch seyn; wird hingegen für diese gesorgt, so erfolgt jener Einfluss auf das Ganze von selbst und ohne ausdrücklich darauf gerichtete Absicht”.

50. lk. MENZE, C., “Die Funktion und Bedeutung der Geschichte in der Bildungstheorie Wilhelm von Humboldts”. In: *Pädagogische Rundschau* 39, 1985; 387-432 orr. ID., “Storia e Bildung nella prospettiva di W. von Humboldt e di Hegel”. In: BORSCHÉ, T., et al., *W. von Humboldt e il dissolvimento della filosofia nei “saperi positivi”*, Napoli, 1993; 219-269 orr.

51. Bi mutur hauetara bihur litezke karakterren formazioko lege guztiak Humboldtaren arabera.

52. lb., 392 orr.: “Nicht bloss der einzelne Mensch in seinem Privatleben, auch die ganze Menschheit. In ihrem weiten und verwickelten Lauf muss von Zeit zu Zeit still stehen, und sich orientiren”.

53. KANT, I., “Was heisst: Sich im Denken orientieren?”. In: *Kants Werke*, AA, VIII Bol., Berlin, 1968; 131-148 orr.

Wilhelm von Humboldt Euskal Herria arakaten, 1801.
 Wilhelm von Humboldt investiga en Vasconia, 1801.
 Wilhelm von Humboldts undersøgelser i Baskenland, 1801.

Bukatzeko, bada, honelako esaldi batetan laburbil genezake Humboldtten filosofia (Herderren ildoan): historia momentu bakoitzean bere helburuan dago. Humboldtten gogoeta burutzen ari den razionalismo klasikoaren eraldaketan, gizadia eta gizabanakoa bateratuz, historiaren helburuaren esanahia ere guztiz aldatu duela, ageri zaigu. Historiaren helburua ez da jada azken estadio bat denbora historikoaren buruenean, bideko aro eta kultura guztien makurrak gainditu izango dituen, oraingo gizon-emakumeentzat beren denbora ez den aldi loriatsu bat. Historiaren helburua gizatasunaren manifestazioa da, azken momentukoa bezain edonoizkoa eta oraingoxea hortaz. Aro bakoitzak, herri eta kultura bakoitzak, gizon-emakume bakoitzak, denek partzialki, baina bere osotasunean inkarnatzen dute denek gizatasuna. Bakoitzak aurpegi batekin azaltzen du gizatasuna, bakoitzak diferentea, eta denek bakarrik gizatasuna bere posibilitate guztietan. Horrela, aro eta kultura bakoitzak bere baitan zentzu betegina du, “geroago” baten zain egon gabe harengandik perfekzioa eta zentzua hartzeko, “progreso” ilustratuak egiten zuen bezala. Herri eta kultura guztiek, aro guztiek berdin eskura dute historiaren helburua. “Herri denen berdin hurbil dago Jainkoa”, esango du Rankek.

BIBLIOGRAFIA

Iturriak

- HUMBOLDT, W. von. *Gesammelte Schriften*, hgb. von A. Leitzmann, 17 bol., Berlin, 1903-1936 [birrarg.: De Gruyter, Berlin, 1967-1968].
- HUMBOLDT, W. von. *Werke in fünf Bänden*, hgb. von A. Flitner-K. Giel, Darmstadt, 1980.
- HUMBOLDT, W. von. *Idazki hautatuak*, testuen hautapena, oharra eta Hitzazurea C. Menze, itz. P. Zabaleta, Bilbo, 2001.
- HUMBOLDT, W. von. *La tâche de l'historien*, trad. de A. Disselkamp et A. Laks, notes de A. Laks, Introduction de J. Quillien, Lille, 1985.
- HUMBOLDT, W. von. *Escritos de filosofía de la historia*. Estudio preliminar, trad. y notas de Jorge Navarro Pérez, Madrid, 1997.

Osagarria

- BORSCHÉ, T. *W. von Humboldt*, München, 1990.
- BORSCHÉ, T. et al., *W. von Humboldt e il dissolvimento della filosofia nei “sapere positivi”*, Napoli, 1993.
- EHLEN, L. “Die Entwicklung der Geschichtsphilosophie W. von Humboldts”. In: *Archiv für Geschichte der Philosophie* 24, 1911; 22-60 orr.
- MENZE, C. *W. von Humboldts Lehre und Bild vom Menschen*, Ratingen, 1965.

MENZE, C. "W. von Humboldt und die französische Revolution". In: *Jahrbuch des freien deutschen Hochstifts*, 1987; 158-193 orr.

MUELLER-VOLLMER, K. "The Abstractness of Reason and the Real Life of Individuals and Institutions: Humboldt's Educational Politics and the French Revolution", in: HOFFMEISTER, G. (arg.), *The French Revolution and the Age of Goethe*, Hildesheim, 1989; 159-179 orr.

NAVARRO PÉREZ, J., *La filosofía de la historia de W. von Humboldt. Una interpretación*, Valencia, 1996.

QUILLIEN, J. *L'anthropologie philosophique de G. de Humboldt*, Lille, 1991.

Wilhelm von Humboldt Euskal Herria arakaten, 1801.

Wilhelm von Humboldt investiga en Vasconia, 1801.

Wilhelm von Humboldts undersøchungen im Baskenland, 1801.